

Hungarológia a Cseh Köztársaságban

RÁKOS Péter

1. Tanácskozásunk tárgya „A hungarológia Magyarországon kívül”, s mindig előny, ha egy szimpózium valamennyi felszólalója egy és ugyanazon témához szól hozzá. Ha azonban csak az történne, hogy az egyes kiszemelt hungarológiai műhelyek képviselői úgy defilíroznának egymás után, hogy mindegyikük saját munkahelye rendezvényeit, publikációit stb. sorolná elő, akkor voltaképpen mindannyian – párhuzamosan – másról beszélnének. Ehhez sem kedvem, sem bizalmam. Olyan problémákat szeretnék megvillantani, amelyek a továbbiak során gondolatébresztő eszmecserére adhatnának lehetőséget, úgy, hogy a tanácskozás valamely épkézláb végkövetkeztetés felé konvergáljon.

Elsősorban is, honnan keltezzük a hungarológiát: onnan kezdve, amióta létezik vagy amióta annak nevezzük? A kettő nyilvánvalóan nem ugyanaz. A hungarológiával egy kissé úgy állunk, mint Molière nevezetes figurája, ki büszkén újságolja, hogy egész életében prózában beszélt, csak éppen nem tudott róla. Úgy vélem, hogy az adott esetben nem onnan kell számítani a hungarológiát, amióta – immár bevett terminussal – annak nevezzük, hanem amióta műveljük, „űzzük”. De így vagy úgy, mindenképpen világos, hogy ami a jelen szimpózium szervezőit érdekli, az a tudományág jelene.

Nem tartozik feltétlenül ide, de megemlítem, hogy korábbi működésem során – részben szükségképpen, részben önszántamból – foglalkoztam a problémával általánosabb síkon is, a kérdéssel kapcsolatos némely premisszáimat két előadásban is kifejtettem: 1981-ben a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság által rendezett I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (közölve: *Hungarológia Közép-Európában*. Jelenkor 1982/3, 235–241, ill. ua.: *A magyar filológia felsőfokú oktatása Közép-Európában*. In: *A hungarológiai oktatás régen és ma*, Budapest 1983, 7–14; valamint 1987-ben a

Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségi ülésén elhangzott előadásomban (közölve: Hungarológia: a dolog és a szó. Irodalomtudományi Értesítő 1986/1–2, 321–328, ill. ua.: In: A hungarológia fogalma, Budapest 1990, 180–195.

2. Megbízatom azonban ezúttal csupán Csehországra szól (szabatosabban, tartva magamat a történetileg kialakult terminológiához, Cseh- és Morvaországot kellene mondanom, s a jelen közleményben ez minden esetben így is értendő, jóllehet „Csehország” szigorúbban véve voltaképpen a Cseh Köztársaságnak csupán nyugati részét jelenti). Csehország természetesen nem több, mint egyike a Magyarországon kívüli hungarológia elvileg egyenrangú, de sosem egyenlő színtereinek. Megkísérlem az alábbiakban felvázolni, mi a sajátossága, más szóval: mi az, amit feltétlenül előre kell bocsátanunk ahhoz, hogy eligazodjunk a terepen. A jelen szimpózium „azokra az országokra összpontosítja figyelmét, amelyekben nincs jelentős lélekszámú magyar kisebbség”. Egy villámgyors rendszerezés: a Magyarországon kívüli államok egyrészt szomszédosak, másrészt nem szomszédosak Magyarországgal. A Magyarországgal közvetlenül szomszédos államok mindegyikében van – az illető országok lakosságának lélekszámához viszonyítva – jelentős számúnak tekinthető magyar kisebbség. A Magyarországgal nem szomszédos államok újra két csoportra oszthatók: azokra, melyek területén nem él semmiféle magyar kisebbség, vagy pedig élnek ott szórványkisebbségek, melyek ismét kétfélék lehetnek: abszolút lélekszámuk tekintetében a magyar etnikum szempontjából számottevők, de az illető országok lakosságához viszonyítva jelentéktelen, esetleg az összmagyarság létszámához viszonyítva is elenyésző kisebbségek. Csehország ennek az ismérvnek az alapján Románia és, mondjuk, Grenada között helyezkedik el: Romániában van a legnagyobb magyar kisebbség és szomszédos Magyarországgal, Grenadában egyáltalán nincs magyar kisebbség és messze van. Ha viszont azokat az országokat tekintjük, melyekről e szimpózium szervezői vitaindító beszámolót kértek, a csehországi magyar kisebbség alább kifejtendő okokból nem tekinthető jelentéktelennek, különösen, ha a célnak megfelelően értelmezzük a kisebbség korántsem egyértelmű fogalmát, s a kisebbségnek a lakosság olyan magyar anyanyelvű vagy magyar tudatú (lényegtelen, hogy okmányai tanúsága szerint, „papi-

ron” milyen „nemzetiségű”) csoportját képzeljük, mely a hungarológia művelésének – oktatásának és kutatásának – bizonyos fokig táptalaja lehet.

3. Ami ugyanis a csehországi magyarság és a csehországi hungarológia helyzetében a legsajátosabb: a mai Cseh Köztársaság fiatal állam, bár természetesen magáénak vallhatja az egykori cseh királyság és cseh államiság hagyományait, gyakorlatilag azonban sokkal pontosabb meghatározás a háromnegyed évszázadon át fennállt Csehszlovák Köztársaság utódállamának tekinteni, s ezt még megtoldhatjuk azzal, hogy maga a Csehszlovák Köztársaság is „utódállam” volt, az Osztrák-Magyar Monarchiáé, ami nemcsak egyszerű történelmi adat, hanem máig elevenen ható kulturális és politikai realitás. Erről a sokfelől sokféleképpen értelmezett valóságról többnyire politikai síkon szokás értekezni, ez azonban itt és most nem is szándékunk, nem is feladatunk. Az azonban tagadhatatlan, hogy a hungarológia mindenkori jelene és jövője sokszorosán összefonódik a politikai és kultúrpolitikai adottságokkal.

Az egyik, bár nem egyedüli aspektus maga a csehországi magyar kisebbség létezése. A legutóbbi népszámlálás szerint ez 19 900, kikerekítve: húszezer fő. Ez kétségtől a legalapvetőbb adat, de különösképp nem a legjellemzőbb. Nem mond többet annál, mint hogy a Cseh Köztársaságnak húszezer olyan állampolgára van (volt 1991-ben), akik magukat magyaroknak tudták, érezték és vallották, tehát így is óhajtottak a statisztikában szerepelni. Szétszórtságuk mértéke és mikéntje, anyanyelvi ismereteik fejlettsége vagy épsége, kulturális igényeik jellege – mint az öt évvel ezelőtt megalakult Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége már kezdettől fogva jelezte – megannyi feltérképezésre váró probléma. (E tekintetben úttörő kiadvány: Petr Sadílek–Csémy Tamás, Magyarok a Cseh Köztársaságban – cseh címe: Maďari v České republice – Prága, 1993.) Az említett Szövetség kiadásában megjelenő folyóirat, a Prágai Tükör már harmadéve próbálja kikísérletezni az ismeretlen, láthatatlan arcú olvasótábor felé vezető alkalmas utat. Eleve is világos volt azonban, és minden további tapasztalat csak megerősíti, hogy olyan népcsoportról van szó, amely több is, kevesebb is önmagánál. Nevezhetnénk „maradék-kisebbségnek” vagy ha úgy tetszik (s talán még inkább) „utód-kisebbségnek”, nem tudok rá terminust. Csehországban

ugyanis ma azért van húszezres magyar kisebbség, mert volt valaha Csehszlovákia és élt benne mint utódállamban – jóllehet maga is „maradék”, de szerves és autochton magyar kisebbség, melynek egy töredéke a kettéválás után Csehországban „rekedt”; szervesen és autochtonul csak Szlovákiában él tovább. A két új ország között nem süllyedt el semmiféle Atlantisz, továbbra is határosak egymással, a csehországi magyarság tehát közvetlenül határos a szlovákiai magyarsággal és ennek révén a magyarországgal is. Bizonyos számú magyar természetesen akkor is élne Cseh- és Morvaországban, ha nem lett volna előzőleg Csehszlovákia, éltek is korábban, mivelhogy létezett Monarchia: államhivatalnokok, katonatisztek, művészek, lelkészek vagy – hol még eleven, hol már elhomályosult nemzeti tudatú - leszármazottaik. A zöm mégis Csehszlovákia hagyatéka, kötődve személyileg közvetlenül a szlovákiai magyarsághoz, de kötődve természetesen számtalan szállal Csehországhoz is: élete jóban-rosszban itt leélt évtizedeivel, statisztikailag sem elhanyagolható számú vegyesházassági kötelékkel – nem túlbecsülendő, de nem is lebecsülhető mértékben – egyik szálát képezve a Csehországot és a csehek tudatát még Csehszlovákiához s ennek révén Csehszlovákia egykori szomszédjához: Magyarországhoz fűző kötelékeknek. Ez az egyik forrása a csehországi hungarológia fontosságának, eredményei iránti érdeklődésnek, Európa más Magyarországgal nem szomszédos országaihoz viszonyítva sajátos helyzetének és súlyának. Nyomatékosan meg kell itt ismételni, hogy ez csupán besorolás, nem rangsorolás. Nem árt viszont utalni e helyzet gyakorlati aspektusaira: a minden szintű elvárásokra, a (nem tudom mennyire kompromittált szóval élek itt) társadalmi „megrendelésekre”, s nemcsak a szak, hanem a hazai (félreértés ne legyen: csehországi) hivatalos kultúrpolitika szempontjából is fontos reprezentatív küldetésre.

4. Amit eddig mondtunk, a csehországi hungarológiának, mondhatni, háttere. Lássuk most a következő fontos tényezőt: a hagyományt. Mint várható, egy időben-térben így elhelyezkedő régióban a hungarológiának szükségképpen vannak előzményei, gyökerei és perspektívái. S ezen a helyen el kell döntenem, milyen mértékben tekinthetők a nevek egy efféle számvetés tartozékának: nomina non odiosa sed multa. Csak azokat említjük meg, melyekhez a cseh hungarológia szempontjából korszakjelző tartalom társul. Nincs termé-

szetesen értelme az ősidőkig visszanyúlva minden múltbeli magyar vonatkozást hungarológiának minősíteni, de jóval több a pusztá jelképnél, hogy az elsők között, akik felfigyeltek a magyar nyelv finnugor eredetére, egy Comenius neve található, és a magyar nyelv iránti módszeres érdeklődést úttörőként a cseh nyelvtudomány atyja, Josef Dobrovský tanúsította. Mindkettejük ezirányú jelentőségéről, ugyancsak az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson Richard Pražák, a csehországi hungarológia legjelesebb és legtermékenyebb művelője szólott; Comeniuszt számos más tanulmányában is méltatta, Dobrovskýnak pedig egész könyvet szentelt (Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist, Brno 1967). Említsük meg Riedl Szende nevét, aki – tudunkkal – elsőként kapott magyar tanszéket a prágai egyetemen; tőle kezdve számíthatunk a csehországi hungarológiai oktatásban valamelyes töredezett folytonosságot. Riedl nem sokáig időzött Prágában, de oktatói működésétől elválaszthatatlan, hogy Irodalmi Lapok címmel magyar folyóiratot indított itt, és mellesleg kapcsolatban volt az akkori cseh szellemi élet legkiválóbbjaival. Tehát oktatás és misszió, mint máskor, más korokban: kutatás és misszió. A felsőfokú oktatás további szakaszán František Brábek, a kétnyelvű cseh–magyar szótáirodalom megalapozója veszi át a stafétabotot. Új fejezete nyílik az említett szakadozó folyamatosságának az első világháború után a Csehszlovák Köztársaság megalakulásával: jeles név itt a szlovák Pavol Bujnák, de a korszak végén s majd a háború után a cseh hungarológia legkimagaslóbb alakja egy világviszonylatban nagy tekintélynek örvendő általános nyelvész s egyben a finnugor nyelvtudomány kiváló képviselője, a nemrégien elhunyt Vladimír Skalička professzor (1909–1991); az ő nevéhez fűződik a prágai egyetem magyar szemináriumának és a magyar szaknak a felújítása 1950-ben. Onnan kezdve megszakítás nélkül működött és működik a prágai Károly Egyetemen a magyar szak (maďarská filologie). További – így is mondhatni – egyszemélyes, de fontos műhelyei létesültek a hungarológiának a Csehszlovák Tudományos Akadémia világirodalmi intézetében (1969-ig Zuzana Adamová, 1978-tól Marcela Husová), ugyancsak az akadémia történettudományi intézetében (Eva Irmanová), a nyelvtudományi intézetben (korábban Zoe Hauptová, majd – az immár megjelent – cseh–magyar és magyar–cseh szótár szerkesztősege). Prágával párhuzamosan Brno (Brünn) lett a háború után, kivált az ötvenes évek

második felétől kezdve a cseh hungarológia bázisa; itt a megalapozó Josef Macůrek történész volt (1934-ben ő adta ki a magyar történelem első összefoglaló cseh nyelvű szintézisét), a brünni központ felvirágoztatása azonban a már említett Richard Pražák professzor nevéhez fűződik, ki mint irodalomtörténész és történész egyaránt sokat és jelentőset alkotott. A brünni központ előbb a „Balkanisztikai és hungarisztikai kabinet” keretébe illeszkedve fejtette ki tevékenységét, utóbb – 1991-től a közelmúltig Richard Pražák vezetése alatt mint „Közép-, Délkelet- és Kelet-európai Intézet”. Elsődlegesen tudományos kutatásra és dokumentációs, bibliográfiai tevékenységre összpontosított, de Pražák mindenre kiterjedő figyelmének és fáradhatatlan szervező tevékenységének köszönhetően ott is megindult az egyetemi oktatás és tudósképzés is.

Nem maradhat el a történeti visszapillantás végén még egy utolsó megjegyzés: minthogy hungarológiáról s nem (némileg szűkebben) magyar filológiáról beszélünk, hangsúlyozni kell, hogy a hungarológiának voltak és vannak Csehországban erősségei más tudományágak berkeiben is. Egy példa a sok közül: Vladimír Šmilauer, a cseh nyelv kiváló professzora, rendszeresen foglalkozott a magyar nyelvvel, főleg cseh és szlovák vonatkozásaival, s komoly tudományos eredményeket publikált ezen a területen. Amikor a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság végrehajtó bizottsága Lotz János-éremmel tüntette ki, természetesen nem a magyar tudományossággal rokonszenvező, a prágai magyar diákokat istápoló tudóst, hanem a szűkebben specializált, de vérbeli hungarológust becsülte meg személyében. De felhozhatnánk számos példát a néprajz, a zenetudomány, a (protestáns) teológia stb. területéről. Ezek számontartása, felkutatása, sőt valamelyes összefogása fontos hungarológiai teendő a jelenben és jövőben is. S hogy még jobban kitágítsuk a hungarológia „holdudvarát”: az egyetemi magyar filológia egykori diákjai, ha nem is e szakon érvényesültek, olykor szintén számon tartandók, amennyiben – s ez nem kivételes eset – megőrizték szakmai „identitástudatukat”.

Éppígy nem lehet kirekeszteni a cseh hungarológia fogalmából a kulturális élet más területein gyökeret vert egykori magyar szakos hallgatókat: például a műfordítókat, akik egyben mindig szakszerű bírálói és kommentátorai a cseh kultúra vérkeringésébe kerülő magyar irodalomnak.

5. Bármily terjengősnek tűnhet ez a látszólag múltra vonatkozó visszapillantás, csak ebből kiindulva lehet megérteni és megfogalmazni a „helyzetet és kilátásokat”. A vitaindításul szánt beszámolók mintegy egyharmada (s itt szeretném elkerülni a rosszízű „poszt-kommunista” szót, melynek, még ha közérthető realitás is, a tudományban semmi keresnivalója) a nemrégben még kétfelé osztott világnak arról a részéről való, ahol a hungarológia *intézményeinek* sorsáról, sőt olykor létéről-nemlétéről is az állam, a kormányzat döntött. A Magyarországgal hivatalosan szövetséges Csehszlovákiában a hungarológiának elvben grata disciplinának kellett volna lennie, de még deklaratív támogatásban is csak fanyalogva részesítették, anyagi lehetőségek és feltételek hiányában pedig mostoha sorsra volt kárhozható, s ennek most jött meg a böjtje.

A legáltalánosabban úgy jellemezném a helyzetet, hogy éppen azon a korfordulón, amikor a követelmények a társadalmi felpozíció következtében nagyobbak, a módszerek és lehetőségek a tudomány és technika haladása következtében jobbakká lettek – a feltételek kedvezőtelenebbek. Lehetőségről szólva többféleképpen gondolok. A hungarológiának, hogy teljesíthesse vitathatatlan küldetését, emberekre van szüksége, az embereknek könyvekre, embereknek és könyveknek helyre. (Könyveken természetesen a korszerű könyvtárhoz tartozó teljes műszaki apparátust is értem.) Olcsó élc volna azt mondanunk, hogy a hungarológia sem lehet meg anélkül a bizonyos három dolog nélkül, amely minden hadviseléshez szükségeltetik, de nem siránok, hanem helyzetjelentés a feladatunk. Legfeljebb megjegyezhetjük, hogy a tudomány „üzemeltetésének” a nyugati országokban már némileg rutinná vált rendje nálunk még nem alakult ki, az anyagi eszközök nemcsak viszonylagos, hanem abszolút megcsappanása készületlenül, szinte rajtaütésszerűen érte.

A cseh hungarológiának kevés státusz áll rendelkezésére, jóval kevesebb a szükségesnél; ehhez hozzájárul az a merő esetlegesség is, hogy a korszakváltás és a nemzedékváltás órája egyszerre ütött. Azokra, akik a megalakulás, illetve felújítás pillanatában „kéznel” voltak, most már koruknál fogva sem lehet a csehországi hungarológia további jövőjét alapozni. Utánpótlás van, és szomorú is volna, ha nem lenne, de a rátermettek korábbi nemzedékei az elmúlt rendszer személyi – merev ideológiai és szűkmarkú anyagi – gyakorlata következtében gyakran fölöslegesen kallódtak, más pályákra szorul-

tak, s a szakmában dolgozni kívánók és tudók fiataljai és legfiatalabbjai most ismét egyszerre kényszerülnek önmagukon dolgozni, egy füst alatt oktatni, kutatni, fejlődni és fejleszteni.

Eddig még folyvást az oktatói státusban vagy sorban levő hungarológusokról volt szó. Szólni kell most még a rajtuk is túlmutató utánpótlásról, az egyetemi hallgatókról is. A fentebb vázoltak következtében nem csökkent, hanem fokozódott az egyetemi magyar szakon a folyamatos oktatás fenntartásának szükségessége. A csehországi (ebben a tekintetben különösen a prágai) egyetemi hungarológia ilyen szempontból is fordulóponthoz érkezett. A magyar szakon az egyetemi oktatás – 1950 után még inkább, mint 1920 után – egyaránt számolt cseh (szlovák) és magyar anyanyelvű, azaz Szlovákiából beiratkozó hallgatókkal. Ez utóbbiak a jelenlegi helyzetben külföldieknek minősülnek, azaz vállalniuk kell a megkülönböztetettséggel járó tetemes anyagi áldozatot (ami természetesen nem vonatkozik a cseh állampolgársággal rendelkező magyar jelentkezőkre). Prága sokat és joggal emlegetett vonzása még így is érvényesül, hiszen Csehszlovákia egész fennállása idején mindig is sokan részesítették előnyben Pozsonnyal szemben a Károly Egyetemet. Azt persze talán mondanunk sem kell, hogy az egyetem nem firtat olyan kategóriákat mint nemzetiség vagy etnikum, nem közömbös azonban természetesen az, hogy milyen előfeltételekre, előképzettségre lehet a felsőfokú képzést alapozni. A legtöbb egyetemen tudtommal nem volt szokás ilyen kritériumok alapján két külön tagozatban végezni a felsőfokú oktatást, Prágában ez sajátos és tartós úzus – a felvételtől a záróvizsgáig.

Ennél is fontosabb talán, hogy fordulóponthoz érkezett magának az oktatásnak a koncepciója is. Voltaképpen üdvösen, mert rugalmasabbá válik, lehetővé teszi, hogy az anyagot célszerű „kvantumokban”, megfelelő „csomagolásban” lehessen nyújtani, a szó jó értelmében liberalizálódik (ismerjük pesze éppen a felsőoktatás területén a szónak kevésbé rokonszenves értelmét is). Ezzel voltaképpen legalizálódik az oktatásnak az a neme, amely felé Prágában korábban is hajlottunk, s amely Bloomingtonban vagy Bécsben magától értetődő: alkalmi, esetleg csupán valamely korszak vagy részjelenés iránt érdeklődőket egyetemi szinten a szó nemes értelmében „kiszolgálni”. Ez persze ugyancsak megsokszorozza az oktatóval szembeni igényeket és a vállára nehezedő terheket.

6. A jelen állapot így jellemezhető:

Prágában 1990-ben Rákos Péter kezdeményezésére magyar hungarológiai központ (szeminárium, intézet) létesült. (Kisbetűvel írom a fogalmat tekintettel arra, hogy végleges intézményes elnevezését csak a bölcsészettudományi kar most folyamatban levő restrukturalizációja után nyeri el.) Célját, alapgondolatát a legjobban a felterjesztett működési szabályzat idevágó pontjainak idézésével világíthatjuk meg:

Eszerint a hungarológiai központ

„a) függetlenül az egyetemi magyar filológiai szakon folyó oktatástól képviseli ennek az egyetemi szaknak folyamatosságát a Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karán azzal, hogy a hazai feltételekhez és szükségletekhez szabott hungarológiai témájú kutatómunkát szervez és végez;

b) az említett folyamatosság jegyében nemzetközi kapcsolatok(ka)t létesít, illetve tart fenn más országok hasonló intézményeivel, beleértve a Magyar Köztársaságot;

c) megteremti a hungarológiai tanulmányok feltételeit olyan területeken, melyek nem vagy csak közvetve képezik a felsőfokú oktatás anyagát, de a komplex módon értelmezett hungarológiának elengedhetetlen tartozékai;

d) gondozza az egyetemi magyar szak könyvtárát, gondoskodik célszerű fejlesztéséről, és racionális kihasználásáról, feltételeket teremt ahhoz, hogy a cseh tudományos és kulturális nyilvánosság tájékoztatásának a Károly Egyetem kötelékében a lehető legmegbízhatóbb bázisa legyen;

e) rendszeresen gondoskodik tankönyvek és egyéb tanulmányi segédeszközök beszerzéséről, esetleg létrehozásáról.”

Mint fentebb említettem, a jelen beszámolót nem tekintem holmi áttekintésnek a szak tevékenységéről. A nevezett hungarológiai központ (melynek mind ez ideig nincsenek az egyetemi magyar szak létszámát meghaladó külön státusai!) egyenlőtlen mértékben ugyan, de nem keveset lát el a fentebb felsorolt feladatokból: két nyelvtudományi aspiránsi értekezés áll befejezés előtt, a nemzetközi kapcsolatok elevenek, jóllehet nem látványosak: nem rendezvényekben megnyilatkoznak, inkább személyes találkozások, konzultációk formájában. Teljesíti a központ tanácsadói, véleményező funkcióit is (pél-

dául a prágai Central European University vagy a prágai Magyar Kulturális Központ felé, bizonyos mértékig hivatalos cseh kormány-szervek felé is) és megindult végre a könyvtár korszerűsítése és a nemzetközi adatbázis-hálózatba való bekapcsolódása is Gál Jenő, a központ helyettes vezetőjének munkája nyomán.

Brünnben, mint már az eddigiekből kitetszett, fordított volt az arány oktatás és kutatás között: míg Prága elsősorban az oktatást tekintette fő feladatának (pontosabban: nem is tehetett mást), jóllehet a fenti működési szabályzatban lefektetett feladatok ellátására már megfogalmazásuk előtt is törekedett, Brünnben viszont ellenkezőleg a jelentős mértékben nemzetközi együttműködésre támaszkodó kutatói és szervező tevékenységet egészítette ki a járulékos egyetemi oktatás. De Brünn is fordulóponthoz vagy válaszúthoz érkezett: az egyébiránt változatlanul aktív Pražák professzor jelenleg a Cseh Köztársaság budapesti nagykövete, s feltehetően ez is közrejátszott abban, hogy a hungarológia immár nem a közép- és kelet-európai intézet kötelékébe tartozik, hanem mint magyar intézet működik tovább. Az ottani hungarológia fejlődéséről és perspektíváiról nem tudnék most pontosan tájékoztatni, különösen ami az oktatást illeti; a tudományos munkásságra Pražák személye továbbra is garancia.